

Salona I. Catalogue de la sculpture architecturale paléochrétienne de Salone. Recherches archéologiques franco-croates à Salone. Collection de l'École française de Rome 194. École française de Rome - Musée archéologique de Split. Rome-Split 1994. Uredniki: N. Duval, E. Marin in C. Metzger. Besedila so napisali: P. Chevalier, N. Duval, M.-P. Flèche Mourgues, E. Marin in C. Metzger. 335 str., 100 tabel z risbami in fotografijami. ISBN 2-7283-0313-4.

Kamniti arhitektonski okras cerkva in grobov predstavlja gotovo enega najzanimivejših elementov med bogatimi sledovi zgodnjega krščanstva v Saloni. Pri številnih izkopavanjih se je nabrala množica gradiva. E. Dyggve je med obema vojnoma objavil katalog arhitekturnega okrasa iz cerkva v Kapljuču in Marusincu, nato pa je delo za dolgo časa zastalo. V sredini osemdesetih let sta se Arheološki muzej v Splitu in Center A. Merlin iz Pariza lotila pomembnega projekta, katerega cilj je bil predstaviti arhitekturni okras v celoti. Naloga je bila zelo težavna med drugim tudi zato, ker za velik del gradiva ni bilo več mogoče ugotoviti natančnih najdišnih podatkov.

Uvod v knjigo predstavlja sintetični prispevek E. Marina o zgodnjekrščanski topografiji Salone. Poglavje vsebuje aktualno stanje raziskav in pregledno bibliografijo.

Jedro knjige tvori odličen katalog arhitekturnega okrasa iz 5. in 6. st. iz mesta Salone in iz bližnje okolice. Ker najdiščne okoliščine pri mnogih primerkih niso več jasne, so predmeti v katalogu razvrščeni po oblikah: okras oken in vrat, ciboriji, noge, mize in podobne plošče, amboni, oltarne pregrade. Posamezne tipe spremljajo uvodni komentarji specialistov. Pri kataloškem opisu je vedno določena vrsta kamna, marmor ali apnenec, ter, kadar se je dalo ugotoviti, še kamnolom. Mere in opis spremlja tudi kakovostna risba, pri posebnih kosih pa tudi fotografija. Za vsak predmet je zbrana popolna bibliografija. Pri pomembnejših primerkih je na koncu dodan komentar z analogijami in elementi za datacijo.

Prvotno je bilo v Saloni tudi sorazmerno veliko arhitekturnega okrasa iz uvoženih marmorjev. Pojavljajo se kapiteli iz Tasosa, najpomembnejši pa so izdelki iz prokoneškega marmorja, datirani v 6. st.: oltarna pregrada iz Manastirin in plošče, ki nosijo monogram škofa Honorija.

Večina arhitekturnega okrasa je bila narejena iz apnenca, ki so ga lomili na otoku Braču. To so predvsem travmari nad vrati, dvojni in trojni okenski stebri, stebri in plošče oltarnih pregrad (polne ali s predrtim okrasom), stebri ciborijev in oltarjev. Iz zbranega gradiva je jasno vidna lokalna serijska proizvodnja iz kakovostnega kamna.

Pomemben del kataloga in komentarjev se ukvarja z mizami različnih tipov in uporabe (oltarne mize, profane mize, mize z grobov). Napis na mizah, posvečenih škofom in mučencem, so bili izredno pomembni za rekonstrukcijo čaščenja v Saloni. Kamnite mize, ki so jih uporabljali tudi na grobovih, pričajo o preživetju običaja pitne daritve in pogrebnega obeda še v zgodnjekrščanskem obdobju. Na salonitanskem področju je grobove včasih pokrivala okrogla, v sredini poglobljena plošča, za katero je bil morda v rabi epigrafsko izpričan izraz *piscina*. E. Marin v dodatku knjige na podlagi najnovejše najdbe iz 3. st., domneva uporabo izraza *piscina* za sam grob.

Katalog zaključuje poglavje o razširjenosti salonitanskega arhitekturnega okrasa, ki je zastavljeno kot seznam primerjalnega gradiva za najdbe iz Salone, z bogato bibliografijo. Vidi se močna razširjenost v celi provinci Dalmaciji, ki se ujema tudi z razprostranjenostjo braškega kamna.

Mednarodno sodelovanje francoskih in hrvaških znanstvenikov je tako obrodilo odličen sad. Kakovosten katalog zgodnjekrščanskega arhitektonskega okrasa daje trdno os-

novo za vse nadaljne raziskave. Študije, ki so nastale ob pripravi kataloga, so izredno pomembne za razumevanje krščanstva v Saloni in na širšem prostoru. Prav tako je knjiga važen prispevek za gospodarsko zgodovino, saj so dobro prikazani kakovost, razširjenost in vrsta dalmatinskih kamnoseških izdelkov, po drugi strani pa se vidi tudi uvoz iz velikih bizantinskih kamnoseških središč.

Jana HORVAT

Maryline Parca: The Franchetti Collection in Rome - Inscriptions and sculptural fragments. Opuscula epigraphica 6. Edizioni Quasar, Roma 1995, 132 str., 18 tabel s fotografijami.

V šestem zvezku serije *Opuscula epigraphica*, ki jo izdaja Univerza La Sapienza v Rimu (izdajatelj S. Panciera) pri založbi Quasar (ta razmeroma nova založba se je posebej specializirala na tiskanje strokovne literature s področja antike in zgodovine in umetnostne zgodovine), je objavljenih 49 napisov in 13 fragmentov kipov in arhitekture "Epigrafske zbirke Franchetti". Zbirka se imenuje po Anni Franchetti, ki je leta 1977 podarila svojo vilo (*villa Massenzia*) na cesti Appia Pignatelli ameriškemu univerzitetnemu kolegiju *Bryn Mawr College*; ta je vilo do leta 1983 uporabljal za poglobljanje študija rimske dobe in za svoje poletne programe. Tedaj je Franchettijeva svojo zbirko kamnitih spomenikov podarila italijanski državi in odtlej je večina spomenikov shranjenih v depojih Narodnega muzeja v termah (*Museo Nazionale delle Terme*). Zbirko, ki je bila nekoč mnogo večja, je osnoval Benedetto Grandi, lastnik posesti v prejšnjem stoletju.

Knjiga je razdeljena na tri kataloge, ki jim sledijo kratek dodatek, indeksi in tabele s fotografijami, pred katalogi pa je seznam kratic in literature. V 1. delu avtorica obravnava napise iz Rima, ki jih je razdelila na senatorske, na napise, ki pripadajo članom viteškega stanu in višjim državnim uradnikom, dalje na napise nižjih uradnikov in obrtnikov, sledijo grški napis (edini v zbirki) in drugi nagrobni ter kot zadnja nagrobnik iz zgodnjekrščanskega obdobja in ponarejen rimski napis. V 2. delu objavlja napise iz okolice Rima, zgolj nagrobnike, od katerih sta dva vojaška, v 3. delu pa napise neznane proveniencie, predvsem nagrobnike in fragmente ter spomenike, ki veljajo za izgubljene. V dodatku so obdelani fragmenti rimske skulpture in arhitekture.

Spomeniki so predstavljeni po najmodernejših kriterijih, kakršne upoštevajo zvezki serije *Supplementa Italica* ter novi zvezki korpusa rimskih napisov *Corpus inscriptionum Latinarum*. Vsak spomenik je natančno opisan in fotografiran, večina je objavljenih, citati so navedeni kronološko. Sledijo tekstnokritični komentar, ki se nanaša na tehnične in jezikovne posebnosti v besedilu napisa, stvarni komentar in datacija, ki je v vseh primerih posebej utemeljena. Stvarni komentar je zelo vsestranski in se dotika najrazličnejših vidikov besedila; avtorica komentira imena, ki se na napisih pojavljajo, imenske formule, sorodstvene povezave navedenih oseb, prozopografske podatke, če so osebe znane, analizira njihove funkcije, če so navedene, stopnje kariere počaščenega ali umrlega ter vrsto drugih podatkov z napisov, kot so npr. geografska imena, nagrobne formule in simbolika na spomenikih.

Za nas posebej zanimiv je počastitveni napis za kurulskega edila (katerega ime ni ohranjeno; "kurulski" pomeni uradnika višjega čina s pravico do določenih zunanjih znakov oblasti), ki so mu ga dala postaviti noriška mesta. Edil je bil morda sorodstveno povezan z enim od guvernerjev province Norik. Koliko mest je bilo na napisu omenjenih, ni povsem gotovo, verjetno pa vsa, in kot kaže, tudi *Lauria-*

cum, ki je dobil mestne pravice po vsej verjetnosti šele v 3. stoletju. Napis je zelo fragmentaren, ohranjena so le imena mest *Virunum, Celeia, Teurnia, Ovilava, Aguntum* in *Cetium*, od teh zgolj ime Celeje v celoti (*Celeienses*). Že Alföldy je domneval (*Noricum*, str. 102), da je imela provinca Norik v Rimu stalno predstavništvo, na katerega čelu je bil *stationarius*. To naj bi skrbelo za navezovanje stikov z vplivnimi posamezniki, ki bi noriške zadeve podprli ob različnih sodnih obravnava in raznih drugih prilikah.

Zanimiv je najzgodnejši napis v zbirki, republikanski napis kurulskega edila, ki je poskrbel za zgraditev svetišča oz. nekega javnega posvetnega poslopja. En sam napis iz zbirke je v grščini in v verzih — sicer maloštevilni grški napisi mesta Rima so bili pogosto napisani v verzih — nagrobnik za Moshina iz Smirne, igralca v komedijah, člana lokalnega združenja "umetnikov Dionizija", zaščitnika gledaliških predstav. Nasplošno prevladujejo nagrobniki, na njih omenjene osebe pa kažejo na pisano paletto rimske družbe in njeno razslojenost: veliko je bolj ali manj bogatih osvobodencev, tudi vladarskih, nekaj je sužnjev, med svobodnimi državljanji so predstavniki vseh stanov, zanimiva in včasih zapletena je njihova medsebojna sorodstvena oz. poklicna povezanost, značilna je dekoracija nagrobnikov in zanimivi razni drugi podatki iz njihovega življenja.

Knjiga je vsekakor zanimiv prispevek k rimski epigrafiki in zasluži vso pozornost antičnih zgodovinarjev in arheologov, saj skuša s izčrpnimi komentarji približati epigrafske podatke širšim strokovnim krogom, ki se ukvarjajo z antiko.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Werner Eck: *Tra epigrafia prosopografia e archeologia*. Vetera 10. Edizioni Quasar, Roma 1996, 432, več tabel.

Na željo urednika serije *Vetera*, od katere je izšlo že enajst zvezkov, (večina je bila predstavljenih v prejšnjih številkah *Arheološkega vestnika*), je v 10. knjigi eden najuglednejših evropskih antičnih zgodovinarjev Werner Eck objavil sedemnajst člankov, posvečenih različnim temam s področja rimske epigrafike, prozopografije, antične zgodovine in arheologije, ki jih je ob tej priliki deloma tudi predelal in dopolnil, predvsem tudi z bibliografskimi podatki. Tako pred nami ni knjiga Eckovih ponatisnjenih izbranih del, temveč v enoto povezani daljši in krajši revidirani članki, ki jim je skupno to, da so v veliki meri posvečeni metodam dela na omenjenih področjih — da torej lahko služijo kot zgled vsem tistim, ki bi se želeli tudi sami posvečati interdisciplinarnemu študiju. Člankom sledijo seznam izvornih naslovov študij in publikacij, kjer so izšli, dalje indeksi in talele.

V prvem krajšem prispevku se avtor ukvarja z načelnim problemom socialne strukture senatorskega stanu in s statistično metodo ugotavlja, da se procentualno lepo odraža dejstvo, da so najuglednejši senatorji v virih najboljše dokumentirani, tako tisti, ki so bili konzuli enkrat ali celo dvakrat ter prokonzuli provinc Azije in Afrike; prokonzulat v teh dveh provincah je bil med najvišjimi stopnjami senatorske kariere. Statistično najslabše so zastopani legati legij senatorskega stanu, kar je razumljivo, saj je bila to ena najnižjih funkcij v okviru *cursus honorum* rimskega senatorja. Avtor pojasniti tudi določena odstopanja od te sheme. Tako je mogoče tudi s statistično metodo ugotavljati relativno politično pomembnost provinc, ki so jih upravljali senatorji, in raznih drugih služb, ki so jih opravljali v svoji karieri. V drugem daljšem prispevku avtor obravnava kriterije napredovanja v okviru senatorske kariere od Vespazijana do konca Hadrijanove vlade. Temu je dodal tudi krajši dodatek z naslovom *Nuove considerazioni*, v katerem je na kratko zavzel stališče

do kritik, ki so se pojavile po izidu njegovega članka v seriji *Aufstieg und Niedergang des Römischen Reiches*, zdaj starega že več kot dvajset let. Načeloma ostaja pri svojih stališčih. Senatorsko kariero so odločilno oblikovale republikanske funkcije vigintivirat, kvestura, pretura in konzulat, pri čemer je bila kariera posameznega senatorja v nekem smislu "predestinirana" že na samem začetku, saj je bila v okviru vigintivirata funkcija treh *virii monetales* (ki so imeli nadzor nad kovanjem denarja) prestižnejša od treh *virii capitales* (ki so imeli neke vrste policijsko oblast). Vmesne funkcije med omenjenimi štirimi glavnimi so bile v veliki meri značilne za principat in so se izoblikovale predvsem pod Avgustom. Senatorska kariera je deloma potekala avtomatično, deloma pa so na njo vplivali razni dejavniki, ne nazadnje sposobnost posameznika (npr. t.i.m. *homines novi* in *virii militares*) ali vladarjeva posebna naklonjenost in intervencija. Ni pa seveda mogoče na osnovi ohranjenega gradiva (*virii* so predvsem epigrafski, manj literarni) določiti rigidnih shem, po katerih bi mogli z gotovostjo dopolniti tudi fragmentarne kariere.

V prispevkih, ki sledijo, je Eck obravnaval različne kraje in daljše teme, ki sežejo od družbenega razvoja mest v zahodnih provincah, ki so dala večje ali manjše število senatorjev in rimskih viteзов, rimskega vladajočega sloja, do grafitov, ki so bili odkriti v romarskih krajih v pozni antiki. Za naš širši prostor je zanimiv članek o senatorski družini Voluzijev Saturninov, saj je bil eden njenih članov, *L. Volusius Saturninus* med drugim tudi vladarski legat v Dalmaciji pod Tiberijem in Kaligulo. V eni od študij Eck obravnava dve senatorski družini Sulpicije Galbe (družina vladarja Galbe) in Livije Ocele (*Ocellae*) iz Teracine. Sledita dva krajša prispevka, prvi o vladarskih legatih v sami Italiji, o visokih državnih uradnikih torej, ki so podobno kot guvernerji provinc med drugim skrbeli tudi za vrhovno sodno oblast v italških regijah. Dejstvo, da je Hadrijan Italijo razdelil na nekaj upravnih regij (te niso ustrezale avgustejskim dvanajstim regijam, katerih pomen še ni popolnoma pojasnjen), je pomenilo neke vrste degradacijo matične dežele, zato ni čudno, da je že Antonin Pij to funkcijo odpravil. V drugem avtor obravnava odnos med patronom in osvobodencem, ki je bil obojestransko razmeroma zelo obvezujoč; osvobodjenec je bil celo življenje odvisen od svojega nekdanjenega lastnika, pozneje patrona. Posebej bi rada poudarila pomembno študijo o prisotnosti senatorskih družin v mestih rimskega imperija v prvih treh stoletjih po Kr. Eck je zbral vsvo razpoložljivo evidenco, predvsem epigrafsko, o senatorjih, ki so v mestih, iz katerih so njihove družine izhajale oz. s katerimi so bili iz kakršnikoli drugih ozirov tesno povezani (npr. v provincah, ki so jih upravljali), opravljali bodisi najvišje mestne funkcije bodisi v mestih financirali javne gradnje. Študija je pokazala, da so senatorji čutili moralno obveznost in odgovornost, ki jim jo je narekoval njihov najvišji družbeni status, da so tem mestom pomagali tako finančno kot tudi na druge načine, s prestižem svojega položaja. Tak odnos senatorjev do mest je dokumentiran v enaki meri v mestih Italije kot v mestih rimskih provinc; med mesti, ki so blizu našemu prostoru v antiki, naj poleg Petovione omenim predvsem dalmatinska mesta in Tergeste ter Akvilejo, za katera so bili zaslužni npr. senatorji Mark Valerij Maksimijan (Petoviona), Gaj Recij Ruf (Arba), Tit Statilij Taver (Dirahij), Publij Kornelij Dolabela (Salone), Lucij Fabij Sever (Tergeste), Tit Cezernij Stacij Kvinkeij Macedon Kvinkecijan (Akvileja) in drugi.

V smislu Mommsenove trditve, da je latinska epigrafika "pokopališčna znanost", saj je največji procent ohranjenih rimskih napisov ravno nagrobnikov, je avtor analiziral izpovednost nagrobnih napisov v mestu Rimu, posebej glede na ustaljene nagrobne formule; v članku, ki sledi, pa obravnava grobove in mavzoleje, izkoptane pod baziliko sv. Petra v Vatikanu.